

שיעור "כאגוז"

מבוא
זיהוי האגוז
מקורות חז"ל
ממצא בוטני-ארכאולוגי
זני האגוז בארץ ישראל ובחו"ל
סיכום

מבוא

המידות והמשקלות נקבעו בעבר בין היתר על פי אומדן של פירות וזרעים שהיו שכיחים בתזונת האדם. שיעורים אלה שיקפו גודל ממוצע, והיו לעיתים שונים ממקום למקום בהתאם לזני הפירות¹. מאוחר יותר התקבעו שיעורים אלה במידות מוחלטות, באמצעות חישובים שונים. במקרים אחדים השיעורים נקבעו על פי היחס שביניהם, למשל בדוגמה המובהקת של היחס שבין שיעור כביצה לכזית. שני שיעורים אלה נחשבים לשכיחים ביותר, והם מופיעים בסוגיות הלכתיות רבות². בניגוד אליהם, אחד משיעורי התורה, ה"אגוז", נזכר מעט מאוד במקורות, ושיעורו לא זכה כמעט להתייחסות במחקר התורני. במאמר זה נבקש לסקור בקצרה את אזכורי שיעור האגוז, לנסות לשער את גודלו ונפחו, ולבחון מה היחס בינו ובין שאר שיעורי התורה.

זיהוי האגוז

האגוז נזכר פעם אחת בלבד במקרא ביחד עם עצי פרי אחרים (שה"ש ו, יא). מהקשר הפסוקים עולה שהאגוז היה גידול שלחין, ונראה שהוא לא היה עץ פרי שכיח. מוסכם לפי כל מסורות הזיהוי והמחקר המדעי שמדובר על אגוז המלך (*Juglans regia*), ולמעשה כל סתם 'אגוז' הנזכר במקורות בעת העתיקה מתייחס למין זה³. האגוז נזכר רבות בספרות חז"ל, אולם בשמות אחרים נזכר גם אגוז האלסר

1 ראו למשל, במשנה בכלים יז, ז: "כגרוגרת שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית. ר' יהודה אומר הגדולה שבארץ ישראל היא הבינונית שבמדינות".

2 ספרות ענפה עסקה בשיעורי התורה ואין כאן המקום להרחיב בכך. ראו למשל, הרב א"ח נאה, ספר שיעורי תורה, ירושלים תש"ז; הרב יעקב ויס, מדות ומשקלות של התורה, ירושלים תשמ"ה; הרב חיים בניש, מדות ושיעורי תורה, בני ברק תשמ"ז.

3 I. Löw, Die Flora der Juden, II, Vienna-Leipzig 1924. pp. 29-59

הביניים ועד לעת החדשה⁵. ידועים ממנו כמה זנים מקומיים שתוארו על ידי צ'יז'יק (ראו טבלה מס' 1), מהם בעלי מתאר גגול ומהם מאורכים, חלקם עבי קליפה לעומת אחרים דקים ופריכים⁶.

לפרי האגוז ישנן שתי קליפות: חיצונית, ירוקה, המתייבשת ונושרת עם ההבשלה, ופנימית נוקשה העוטפת את הזרע. שיווק הפירות וזמן אכילתם הוא במצב שהפרי עם הקליפה החומה והעצית בלבד, לכן כאשר מדובר בשיעור "כאגוז" מדובר בהיותו במצב זה⁷. גודל הפרי הוא בין 2-6 ס"מ בהתאם לזנים השונים (ראו תמונה), בנוסף לעובדה שבכל עץ קיים מגוון גדלים של פירות.

גודל אגוזים (מימין לשמאל): זן קטן מאובקיסטאן, זנים מקומיים מישראל: ענר, עין ג'אלה, נחל המעיינות, עין אלדלבה וזן ענק מאזרביג'אן (צילום: זהר עמר)

מקורות חז"ל

א. שיעור האתרוג: המשנה דנה בשיעור המינימלי שבהם אדם יכול לצאת ידי חובת אתרוג בארבעת המינים: "שיעור אתרוג הקטן: רבי מאיר אומר כאגוז, רבי יהודה אומר כביצה" (משנה, ג, ז). מכאן נראה שהאגוז קטן מהביצה.

ב. טלטול אבן לניקוי: לדעת ר' יוסי מותר לטלטל בשבת אבן כדי לשפשף ולנקות

¹ פליקס, עצי-פרי למיניהם, ירושלים תשנ"ד, עמ' 168-173.

⁴ האלסר נקרא למשל בשם "פונדק" או "פונדקרין" והוא קטן מהאגוז, כפי שעולה מסדר הפירות והזרעים הנזכרים בירושלמי: "אתרוגין ואחר כך רמונים ואחר כך אגוזים ואחר כך פונדקרין ואחר כך פלפלין ואחר כך שומשמין ואחר כך חרדל" (נזיר א, ד, נא ע"ג).

⁵ ז' עמר, גידולי ארץ-ישראל בימי-הביניים, ירושלים תש"ס, עמ' 216-217.

⁶ ב' צ'יז'יק, אוצר הצמחים, הרצליה 1952, עמ' 97-98.

⁷ הקליפה הירוקה עשויה להוסיף בין 15-20 אחוז לגודל האגוז, תלוי בון ובמצב הקליפה: טרייה או יבשה.

בה לכלוך: "צרות המקורזל כזית כאגוז וכו' נוטלו ומקנח בו את רגליו" (תוספתא שבת יג, יז).

מכאן נראה ששיעור אגוז הוא שיעור ביניים, בין כזית לכביצה⁸. בתלמוד הדבר מובא בהקשר לקינוח בבית הכסא, ואף עורכים זיקה לסוגיית גודל האתרוג (ראו לעיל) במחלוקת של ר' מאיר ור' יהודה (שבת פא, א).

ג. כדור קטן: בין הדוגמאות שמביאה התוספתא לשיעור איסור הוצאה ממקום למקום: "מוכין - כדי ליתן בתוך כדור קטנה. כמה כדור קטנה? כאגוז" (שבת ט, ו; בבלי עת, ב). כלומר, צמר גפן דחוס לכדי כדור קטן.

ד. שיעור נקב המטהר כלי מטומאתו: "חבית (שניקבה) שיעורה בגרוגרות דברי ר' שמעון. רבי יהודה אומר באגוזים ר' מאיר אומר בזיתים" (משנה כלים ג, ב). הגרוגרת (תאנה יבשה) גדולה מכזית וקטנה מכביצה⁹, כלומר היא הקרובה יותר לשיעור אגוז אך נראה שקטנה ממנו¹⁰.

ה. שיעור קטן באופן כללי: בתלמוד נזכר שיעור כ"אמגוזא" בעניין בדים דקים ביותר שניתן לקפל אותם בשיעור אגוז או כחצי אגוז (גיטין נט, א)¹¹. שיעור "כאמגוזא" נזכר גם ככמות של סממני מרפא שאותם נטל החולה בפיו (סט, א).

לסיכום, האגוז גדול מהזית וקטן מהביצה. כמו בכל השיעורים, נראה שמדובר בשיעור אגוז בינוני, לא גדול או קטן, כלומר ממוצע¹². כך אמנם הביאו להלכה בעניין שיעור האתרוג לנטילת ארבעת המינים: "ואתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני, פחות מאגוז אסור"¹³.

זני אגוז של ארץ ישראל

ברוך צ'ז'יק תיעד את הזנים המקומיים במחצית הראשונה של המאה העשרים. להלן ממוצע הנתונים של הזנים המקומיים שהוא תיאר (טבלה מס' 1): אורך 3.7

8 ראו רש"י לשבת פא, א, ד"ה הכרע: "כאגוז נפיש מכזית וזוטר מכביצה".

9 ראו שבת צא, א. וכן לפי סדר השיעורים המובאים במשנה בכלים יז, ה-ח: רימון, ביצה, גרוגרת וזית.

10 ראו אנציקלופדיה תלמודית, א, ערך אגוז.

11 למשל, כפפות העשויות מצמר של הצדפה מניפנית אצילה ניתן היה לקפל לכדי חצי אגוז, ראו: ז' עמר, "צמר חיה שבים", מחקרי גבעה, ד (תשע"ו-תשע"ז), עמ' 117.

12 ראו משנה, כלים יז, ה-ח.

13 ספר הלכות קצובות, מהדורת מ' מרגליות, ירושלים תש"ב, עמ' 104; מחזור ויטרי סימן שסב (מהדורת ש' הורוביץ, עמ' 416).

ס"מ, קוטר גדול 3.5 ס"מ, קוטר קטן 3 ס"מ, משקל 13 גרם¹⁴. שקלול הנתונים הוא: אורך 3.6 ס"מ, קוטר גדול 3.28 ס"מ וקוטר קטן 3 ס"מ.

טבלה מס' 1: זני אגוזים מקומיים (ע"פ צ'יז'יק)

שם הזן	אורך	קוטר גדול/קטן	משקל	תכונות מאפיינות
ירושלים/חולדה	4 ס"מ	3.5/3 ס"מ	15 גרם	בראש האגוז שקע ובאמצע בולט זיז קצר. בסיס מעט מוצר ואינו עומד על כנו.
דמשקאי	3.4 ס"מ	3.2/3.1 ס"מ	13 גרם	בסיס רחב ועומד על כנו
ירושלמי	3.5 ס"מ	3.2/2.5 ס"מ	10 גרם	קליפה דקה וקלה לפיצוח
חברוני א	3.4 ס"מ	3.2/3.1 ס"מ	13 גרם	בראש אין שקע, אך קיים זיז חד. הפרי מאורך, מוצר בראשו ובבסיסו. קליפה דקה, אך קשה
חברוני ב	4.1 ס"מ	3.3/3.3 ס"מ	14 גרם	דומה לדמשקאי, הפרי אינו סימטרי והגרעין אינו ממלא את החלל
ממוצע	3.6 ס"מ	3.28/3 ס"מ		

בנוסף, במסגרת המחקר נאספו בקיץ שנת תשע"ט 27 דגימות של אגוזי מלך מזנים מסורתיים מאתרים שונים באזור יהודה ושומרון (טבלה מס' 2)¹⁵. הנתונים דומים לתיאור שהביא צ'יז'יק, מבחינת מראה וגודל. ממוצע הנתונים: אורך 3.75 ס"מ, קוטר גדול 3.06 ס"מ, קוטר קטן 2.82 ס"מ. הנפח הממוצע על פי בדיקה במשורה הוא 16.1 מ"ל (סמ"ק).

טבלה מס' 2: מדגם נתונים מאגוזים מקומיים (ממוצע נתונים)

מקום האיסוף ומספר דגימות	אורך	קוטר גדול/קטן	נפח ממוצע מ"ל=סמ"ק
מעיינות ענר (6) (ליד נריה)	32.7 מ"מ	30.3/28.1 מ"מ	15.5
עין פריס (3) (מזרחית לביתר עילית)	42.3 מ"מ	32.1/29.5 מ"מ	17.5
עין לבנה (2) (בת עין)	40.5 מ"מ	28.8/28.7 מ"מ	15.5

14 הוא ציין רק את הנפח של הזן הראשון (10 סמ"ק) ודומה שמדובר בהערכה נמוכה.
 15 ברצוני להודות לכל מי שאסף את האגוזים למחקר זה: יוחנן הרמן (זית רענן) וחברי צוות בית ספר שדה עצינן: בנימין טרופר ויוני אוחרמנקו.

16	31.6/29.2 מ"מ	37 מ"מ	נחל המעינות חוסאן (2)
16.2	30.2/27.7 מ"מ	38.9 מ"מ	עין אלדלבה (10) 1 ק"מ דרומית לאל- ערוב
16.2	31.5/27.8 מ"מ	36 מ"מ	עין ג'אלה (4) 3 ק"מ צפונית מערבית מכרמי צור
16.1	30.6/28.2 מ"מ	37.5 מ"מ	ממוצע

ממצא בוטני-ארכיאולוגי

האגוז נחשב לאחד מגידולי החקלאות של העולם העתיק. שרידי קורות עץ האגוז נמצאו בכמה אתרים בישראל מתקופת הברונזה התיכונה, הברונזה המאוחרת והברזל. שרידי פירות מופיעים החל מתקופת הברזל ואילך¹⁶. אמנם הממצא הארכיאולוגי של פירות אגוז המלך הוא יחסית מועט בהשוואה למשל למיני הדגניים, אך עדיין יש בידי הממצא הקיים לתת אומדן משקף מתקופת חז"ל, לפחות באופן חלקי.

הממצא של אגוז המלך מתרבה החל מהתקופה הרומית, ורובו מגיע מאזור מדבר יהודה והנגב. למשל, שרידי אגוזים במערת האיגרות¹⁷, במערת הבריקה¹⁸, במערת אביאור (4) ובמערת הסנדל (6) שבכתף יריחו¹⁹, במערת הרומח (1)²⁰, בעין רחל ובעין

D. Zohary, M. Hopf, and E. Weiss, *Domestication of plants in the Old World: the origin and spread of domesticated plants in Southwest Asia, Europe, and the Mediterranean Basin*, Oxford 2012, pp. 149-150; N. Liphshitz, *Timber in Ancient Israel: Dendroarchaeology and Dendrochronology*, Tel- Aviv 2007, p. 115; נ' ליפשיץ וג' ביגר, 'כי האדם עץ השדה': עצי ארץ ישראל, מאפייניהם, תולדותיהם ושימושם, ירושלים 1998 (אריאל 124-125), עמ' 134.

17 י' ידן, החיפוש אחר בר-כוכבא, ירושלים תשל"א, עמ' 211.

18 ד"ר זיצ'ק, "שיירי מזון ממערת הבריקה", ידיעות כו (תשכ"ו), עמ' 242-243.

19 מ' כסלו וע' הרטמן, "שרידי מזון של יושבי מערות כתף יריחו בסופו של מרד בר-כוכבא", בתוך: מערות המפלט מתקופת מרד בר-כוכבא (ח' אשל וד' עמית עורכים), קובץ ראשון, תל אביב תשנ"ט, עמ' 153-168 (154).

20 א' שמחוני ומ' כסלו, "שרידי מזון של יושבי מערות הרומח בסופו של מרד בר-כוכבא", בתוך: מערות המפלט מתקופת מרד בר-כוכבא (ח' אשל ור' פורת עורכים), קובץ שני, ירושלים תש"ע, עמ' 108-127 (110, 120).

תמר²¹, וכן בניצנה²² ובצפון הערבה²³.

אין ספק שהממצא המשמעותי הוא ממצדה, הוא מתוארך לתקופת המלך הורדוס והמרד הגדול (66 - 74 לסה"נ) והוא משקף מדגם של זנים שונים שהיו מקובלים בתזונת האדם בשלהי תקופת בית שני. הממצא הוא מחפירות יגאל ידין שנערכו בשנים 1963-1965²⁴ והועברו לבדיקה לפרופ' מרדכי כסלו וחלקם לרשות העתיקות. על פי כמות השברים ניתן להעריך שמדובר בכ-240 אגוזים, כעשרים מפוחמים והשאר יבשים. השברים מעידים שמדובר בשרידי הפירות לאחר שפוצחה קליפתם לאכילה. ניתן להבחין בהם בשתי קבוצות עיקריות של אגוזים פחות או יותר באותו מספר פריטים: בעלי קליפה מעוצה נוקשה ובעלי קליפה דקה ופריכה, המכונים בלשון חז"ל "אגוזי פרך" (שה"ש רבה ו, יא)²⁵. כמו כן, לפי צורת הקשוות וגודלם נראה שמדובר בזנים שונים, אם כי לרוב לא ניתן לזהותם. שני אגוזים דומים לזן דמשק המתואר אצל צ'יז'יק, וחמישה שייכים לזן בעל פירות קטנים במיוחד או שהם פירות מנוונים²⁶.

טבלה מס' 3: אגוזי מלך בממצא הארכאולוגי מהתקופה הרומית

מס'ד	האתר	אורך	קוטר	חלק	מס' זיהוי ב"א=א' בר אילן ר"ע=רשות העתיקות
1	מצדה	3.3	2.1	קשווה, קשה	ב"א 334
2	מצדה	3.3	2.0	קשווה, קשה, כנראה משלים את מס' 1	ב"א 334
3	מצדה	3.2	2.7	קשווה	ב"א 67
4	מצדה	4.3	3.3	קשווה, פריך	ב"א 132
5	מצדה	3.0	2.4	קשווה, קשה	ב"א 224
6	מצדה	3.0	2.9	קשווה, קשה	ב"א 309
7	מצדה	3.2	2.3	קשווה, קשה	ב"א 309

21 ראו פירות בטבלה מס' 3.

22 נ' ליפשיץ, "הצומח של אזור נצנה: עבר והווה", באר שבע, יז (תשס"ה), עמ' 115.

23 מ' כסלו, "שרידים מן הצומח מאתר נחל שחק", עתיקות, 26 (תשנ"ה), עמ' 15-18.

24 י' ידין, מצדה: בימים ההם - בזמן הזה, חיפה תשכ"ו, עמ' 55, תמונה של פירות שונים שנמצאו במצדה ובהם אגוזי מלך.

25 ראו ז' עמר, הצומח והחי במשנת הרמב"ם, שבי דרום תשע"ה, עמ' 39.

26 י' תבק, גשוג החקלאות בארץ ישראל בתקופה הרומית על-פי הממצאים הבוטניים ממצדה, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן תשס"ז, עמ' 74-78, 91-92.

8	מצדה	2.7	2.7	קשווה, קשה, עגול	ב"א 310
9	מצדה	4.0	2.7	קשווה, פריך	ב"א 318
10	מצדה	3.0	2.7	קשווה, קשה	ב"א 334
11	מצדה	3.2	2.5	קשווה, פריך	ב"א 343
12	מצדה	3.1	2.2	קשווה, קשה	ב"א 344 I
13	מצדה	3.1	2.2	קשווה, קשה, כנראה משלים את מס' 12	ב"א 344 I
14	מצדה	3.2	2.8	קשווה, קשה	ב"א 344 II
15	מצדה	2.8	1.9	קשווה, קשה	ב"א 344 II
16	מצדה	3.1	2.8	קשווה, קשה	ב"א 356
17	מצדה	2.8	1.9	קשווה, מפוחם	ב"א 381
18	מצדה	2.7	2.1	שלם, מפוחם	ב"א 381
19	מצדה	2.5	2.1	שלם, מפוחם	ב"א 381
20	מצדה	2.0	2.4	שלם, מפוחם	ב"א 381
21	מצדה	2.0	1.8	קשווה, מפוחם	ב"א 207
22	מצדה	2.5	2.0	קשווה, מפוחם	ב"א 207
23	מצדה	3.0	2.3	קשווה, מפוחם	ב"א 207
24	מצדה	2.5	2.0	קשווה, מפוחם	ב"א 207
25	מצדה	3.15	2.65	קשווה	ר"ע 96-9155/1
26	מצדה	3.3	2.05	קשווה	ר"ע 96-9155/1
27	מצדה	4	3	קשווה	ר"ע 96-9155/1
28	מצדה	3.2	3	קשווה	ר"ע 96-9155/1
29	עין תמר	3.2	2.5	שלם	ר"ע 2013-9318
30	עין תמר	3.6	2.8	שלם	ר"ע 862812
31	עין תמר	3.6	3.05	שלם	ר"ע 2013-9321
32	עין תמר	3.15	2.7	שלם	ר"ע 2013-9322
33	עין תמר	4	3	קשווה	ר"ע 813199
34	עין רחל	3.45	3.1	קשווה	ר"ע 2013-9097

ר"ע 846999	קשווה	2.45	2	עין רחל	35
ר"ע 847003	קשווה	2.5	3	עין רחל	36
		2.48 בממד הצר 2.67 בממד הרחב	3.08	ממוצע כל הפריטים	
		2.6 בממד הצר 2.8 בממד הרחב	3.3	ממוצע פריטים מעל 3 ס"מ	

בדיקה נוספת של כל הממצא ממצדה²⁷ מראה שרק מכעשרה אחוז מהממצא ניתן לשער את גודל הפרי - שלושה פירות שלמים מפוחמים ועשרים וחמש קשוות יבשות שלמות, והשאר שברים קטנים יותר. בעין תמר נמצאו ארבעה אגוזים שלמים ומחצית נוספת המתוארכים לתקופה הרומית (מאות ראשונה-שלישית לסה"נ). בעין רחל נדגמו שלושה חצאי אגוזים המתוארכים לתקופה הרומית (אמצע המאה השנייה לפנה"ס - המאה הראשונה לסה"נ). בסך הכל נדגמו במחקר זה 36 פריטים. האורך הממוצע הוא 3.03 ס"מ והקוטר 2.48. מאחר שנמדד לרוב הקוטר הצר שבין הקשוות, הרי שניתן להעריך את הקוטר בממד הרחב כ-2.67 ס"מ בממוצע²⁸. זהו לעניות דעתנו אינו בהכרח ממוצע משקף. את הממצא הבוטני-ארכיאולוגי ניתן לסווג לשלוש קבוצות גודל. הראשונה אגוזים גדולים (4) מעל 4 ס"מ, בדומה לאגוזים מעין פריס ועין לבנה. השנייה שכוללת את רוב האגוזים (22) בין 3-4 ס"מ, כמו ברוב זני האגוזים המקומיים. השלישית אגוזים קטנים במיוחד (10) בין 2-3 ס"מ. קיימת אפשרות שמדובר בזנים קטנים במיוחד, בדומה לאלה שנאספו במעיינות ענר וכדוגמתם חזיתי בשווקי אוזבקיסטאן (ממוצע של נפחם 13 סמ"ק). אבל הסבר הגיוני נוסף הוא שמדובר בפירות שנקטפו מוקדם וטרם התפתחו, ולכן לא נאכלו או הושארו אחרונים. זה מסביר את העובדה ששישה פריטים מתוך שבעה שנשמרו שלמים שייכים לקבוצת האגוזים הקטנים, בעוד שרוב הממצא הכיל אגוזים שכבר פוצחו לאכילה. לפי הסבר זה החישוב הממוצע צריך להתייחס רק לאגוזים הגדולים והבינוניים בהתאם לשקלול הנתונים של זני האגוזים המקומיים בימינו.

27 ברצוני להודות לפרופ' מרדכי כסלו שאפשר לי לבחון את הממצא ממצדה ולפרופ' אהוד וייס מהמעבדה לבוטניקה ארכיאולוגית שבאוניברסיטת בר אילן, שביצע בעבורי את המדידות. תודה רבה לד"ר נעמה סוקניק מרשות העתיקות שאמדה את ממצא האגוזים שנמצא במחסן החומרים האורגנים.

28 החישוב נעשה ע"פ מדידה של הדגימות שאספנו בזנים המסורתיים בארץ (טבלה מס' 2), מהם עולה שההבדל הממוצע בין הקוטר הרחב לצר עומד על כ-8%.

מאחר שרוב הממצא אינו שלם, לא ניתן לאמוד את נפחו באופן רגיל. כמו כן, קשה לחשב את הנפח המדויק של פרי האגוז באמצעות נוסחאות כמו שמקובל למשל בביצי תרנגולת²⁹ - אמנם גם המתאר של הביצה אינו אחיד אבל אצל פרי האגוז הוא יותר בעייתי, לא רק משום שישנן אגוזים בעלי מתאר רחב או צר בציר סימטריות מגוונת. ברוב הפירות קיים קוטר גדול הנמדד בין שני מרכזי הקשוות וקוטר קטן שנמדד בתפר המחבר בין שתי הקשוות. לכן במחקר זה שימשו אגוזי המלך מהזנים המקומיים הקרובים בגודלם לאלה של מצדה מעין ספריית השוואה. לפי זה גודלם הממוצע של האגוזים מהממצא הארכיאולוגי קרובים לאגוזים הקטנים ממעניות ענר, שנפחם הוא כ-15.5 סמ"ק.

סיכום

קיימים זני אגוזי מלך שונים בעולם, מהם קטנים ביותר (אורכם 2.5-3 ס"מ) שנפחם הממוצע 13 סמ"ק, ועד לאגוזי ענק (שאורכם 5.3-5.4 ס"מ) שראיתי באזרביג'אן ונפחם מגיע לכ-50 סמ"ק. נפח ממוצע של האגוזים הנמכרים כיום בישראל (המיובאים לרוב מארה"ב) הוא 18-20 סמ"ק. דומה שפירות האגוזים מהזנים המקומיים הקדומים היה קטן יותר, כ-15.5 סמ"ק על פי הממצא הארכיאולוגי וכ-16 סמ"ק בממוצע על פי הזנים המסורתיים. במדרג שיעורי תורה; האגוז הבינוני גדול מהזית וקטן מהביצה, קרוב לשיעור הגרוגרת³⁰.

29. L. Romanoff & A.J. Romanoff, *The Avian Egg*, New York 1949, pp. 107-108

30 הרב חיים בניש שקרא מאמר זה הסכים עמי לשיעור האגוז, והוסיף שלדעתו הוא מעט קטן מהגרוגרת, עוד ראו על שיעורו בספרו מדות ושיעורי תורה, עמ' רנא-רנב.

